

Nr 676.

Av herr **Lundqvist**, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition, nr 201, med förslag till allmänt familjepensionsreglemente m. m.

I Kungl. Maj:ts proposition nr 201 till årets riksdag hemställas bl. a. om godkännande av inom finansdepartementet utarbetat förslag till »allmänt familjepensionsreglemente» och till »familjepensionsreglemente för arbetare».

De ifrågavarande reglementsförslagen äro emellertid i vissa avseenden sådana, att de synas böra underkastas smärre kompletteringar och ändringar.

I det efterföljande intagna hänvisningar avse »allmänna familjepensionsreglementet».

2 § 1 mom. Pensionsrätt för efterlevande make och barn.

Genom bestämmelsen i det föreliggande förslaget, att berättigad till familjepension efter befattningshavarens död är bl. a. efterlevande make, som ej ingått nytt äktenskap, går pensionsrätten tydligen oåterkalleligen förlorad, därest den efterlevande maken gifter om sig.

I bl. a. statens järnvägars änke- och pupillkassa gäller däremot för närvarande, att änka, som ingått nytt äktenskap, men åter blivit änka, må, så framt direktionen prövar sådant skäligt samt finner ömmande omständigheter föreligga, komma i åtnjutande av sin tidigare pensionsrätt.

Särskilda delegerade för fullmäktige i statens järnvägars änke- och pupillkassa hava i skrivelse till Kungl. Maj:t i anledning av 1934 års pensionsutrednings förslag till familjepensionsreglementen hemställt om bibehållande av möjligheten att återuppliva änkas pensionsrätt i nyss nämnt fall. För att underlätta bibehållandet av det väsentliga av bestämmelsen i kassans nuvarande reglemente ifrågasatte delegerade, att den hittillsvarande skälighetsprövningen skulle utgå. I propositionens redogörelse för innehållet i avgivna yttranden har tyvärr — såvitt jag kunnat finna — nyssnämnda förslag och hemställan icke medtagits.

Innan jag närmare utvecklar detta detaljförslag, torde vara erforderligt att något dröja vid en av departementschefen å sid. 58 i propositionen gjord principdeklaration. Här utsäges det nämligen, att reglementets bestämmelser böra vara kategoriska och oberoende av skälighetsprövning från de tilllämpande myndigheternas sida. I och för sig kanske man vid första påseendet saknar anledning göra invändning mot ett dylikt principuttalande. Betänker man emellertid, att just en sådan utformning av bestämmelserna, som föredragande departementschefen tänkt sig, i åtskilliga fall av ömmande och rättfärdighetsnatur skulle omöjliggöra beredande av den hjälp, erhållan-

det av pension innebär, blir ju den svagaste — den efterlevande änkan — ohulpen endast för att bestämmelsernas uniformering icke får rubbas. Men då är man också inne på den vägen, att man låter form gå före sak, vilket väl i regel plägar betraktas såsom oriktigt och icke önskvärt. Då härtill kommer, att våra verksmyndigheter utan minsta tvekan måste anses skicka — detta bekräftas för övrigt av lönenämnderna å sid. 65 — att tillämpa den skälighetsprövning, som måhända anses icke kunna avvaras, t. ex. därest möjlighet till återupplivande av änkas pensionsrätt hålles öppen jämväl vid statlig familjepensionering, vill det i varje fall synas, som om departementschefens här berörda principdeklaration icke har något djupare underlag.

I den nu avsedda frågan om omgift änkas förnyade pensionsrätt kan, såsom ovan nämnts, ifrågasättas, huruvida skälighetsprövning är nödvändig eller i övrigt av förhållandena påkallad. Det förhåller sig nämligen på det sättet, att staten under den tid det nya äktenskapet för den omgifta änkan varar, befrias från skyldigheten att till henne utgiva de pensionsbelopp, som hon eljest genom de av hennes man erlagda pensionsavgifterna varit i sin fulla rätt att uppbära. Enligt vad jag kan finna, utgör hennes återinträde i pensionsrätten en henne i kraft av utav den första maken erlagda pensionsavgifter tillkommande full och klar rätt. En motsatt uppfattning, d. v. s. ett följande i denna del av propositionens reglementsförslag skulle innebära, att staten komme att draga vinst av änkers omgifte, vilket förefaller föga tilltalande. Ur ekonomisk synpunkt för statsverket torde med all säkerhet denna utvidgning av pensionsrätten icke behöva ingiva betänkligheter, då antalet pensionsfall av detta slag torde bliva ytterst ringa. Om emellertid skälighetsprövning verkligen anses böra föreskrivas för pensionsrätt i detta fall, har jag intet att däremot erinra.

Fullt avsiktligt har här talats om återupplivande av pensionsrätt för änka. Med den betänksamhet, som jag överhuvud hyser för pensionering av änklingar, anser jag nämligen, att vid motsvarande fall återupplivande av pensionsrätt för änklings icke bör ifrågakomma. Det är den i regel avgjort svagare parten i äktenskapet — kvinnan, som skall och bör skyddas.

Det föreliggande förslaget ger med visst undantag för adoptivbarn pensionsrätt till arvsberättigade barn, som ej uppnått 21 års ålder, vilket innebär vissa förbättringar vid jämförelse med vad för närvarande gäller inom åtskilliga pensionskassor.

Förslaget innebär bl. a., att icke arvsberättigade utomäktenskapliga barn undantagas från pensionsrätt. Fullmäktige och särskilda delegerade för statens järnvägars änke- och pupillkassa hava hos Kungl. Maj:t hemställt, att pensionsrätt borde tillkomma jämväl utomäktenskapligt barn, under förutsättning att fadern-tjänstemannen jämlikt lag varit underhållsskyldig för barnet. Jag tillåter mig nu att motionsledes framföra samma förslag.

Enär arvsberättigat utomäktenskapligt barn tillerkänts pensionsrätt, torde det få anses uppenbart, att utomäktenskapligheten i och för sig icke utgör hinder för pensionsrätt. Detta betonas för övrigt av pensionssakkunniga,

vilka såsom belägg för barnpensioneringens utvidgning nämner (sid. 56 nedst i prop. 201) såsom pensionsberättigad »kvinnlige befattningshavares utomäktenskapliga barn».

Mot den av mig åsyftade utvidgade pensionsrätten kan göras gällande, att härigenom tjänstemannens eventuella barn i hans äktenskap bleve lidande. Nu stadgas emellertid enligt 11 § i lagen om barn utom äktenskap, att till ett utomäktenskapligt barn, som icke har arvsrätt efter fadern, skall, därest fadern dör, av behållningen i boet före arvs- och testamentslotter utgå, vad som erfordras till fullgörande för framtiden av den avlidnes underhållsskyldighet mot barnet. I många för att ej säga i de flesta fall torde vid faderns frånfälle understödet till barnet utebliva. Då emellertid återopade lagrum otvivelaktigt just har tillkommit för att efter faderns frånfälle i möjligaste mån alltfört trygga understödets utgående, synes det mig som om en utvidgning av pensionsrätten att omfatta jämväl nu ifrågavarande utomäktenskapliga barn står i god överensstämmelse med nyssnämnda lagstadgande. Därutöver synes det mig att själva de nu rådande förhållandena inom vårt lands befolkningsfråga giva en kraftig maning att i det föreliggande familjepensionsreglementet icke från pensionsrätt utesluta de utomäktenskapliga, icke arvsberättigade barn, för vilka understödsskyldighet enligt lag åligger de ifrågavarande barnens fäder.

2 § 2 mom. Pensionsrätt för frånskild make.

I frågan om pensionsrätt till frånskild make har i propositionen följts ett inom finansdepartementet utarbetat förslag.

Redan i samband med förslaget här ovan om återupplivande av pensionsrätt för omgift änka har behandlats föredragande departementschefens principdeklaration, att bestämmelserna för familjepensioneringen böra »givas kategoriska och oberoende av mer eller mindre ojämnt verkande skälighetsprövning». Nu inträffar det anmärkningsvärda, att redan under samma paragraf, där denna deklaration avgivits, övergives denna principiella inställning och det överlåtes på domstol att skälighetspröva i frågan om pensionsrätt för frånskild make. Det synes, som om verksamheterna hade minst lika stora, om icke större förutsättningar än våra domstolar att pröva och avgöra dessa spörsmål.

Departementsförslaget om frånskild makes pensionsrätt har rönt stark kritik från flera håll. Om man noggrant går igenom de ifrågavarande yttrandena skall man finna, att det övervägande antalet avvisar förslaget i den form, det fått.

Svea hovrätts uttalande har tydligen uppfattats som ett tillstyrkande. Det bör emellertid observeras, att Svea hovrätt uttalat som önskvärt — »till bebyggande av enhetlig rättstillämpning» — att i författningstexten eller i motiveringen till denna måtte närmare angivas de omständigheter, som vid domstolens prövning skola komma i betraktande. Dylika regler inrymmas icke i de föreliggande förslagen och därmed har, enligt vad jag kan finna, en

väsentlig del av möjligheten för en tillfredsställande rättstillämpning undanryckts. Svea hovrätts uttalande torde i följd därav icke heller längre kunna betraktas som en tillstyrkan av departementets förslag till lösning av frågan om frånskild makes pensionsrätt.

Civilförvaltningens och kommunikationsverkens lönenämnder avstyrka departementsförslaget i denna del och framhålla bl. a., att »ett hänskjutande till domstol av frågan om frånskild makes pensionsrätt synes icke lämna tillräcklig garanti för, att frågor av denna art bleve enhetligt behandlade och avgjorda».

Lönenämnderna framhålla dessutom följande: »Ett stadgande om pensionsrätt för frånskild make grundat på behovsprincipen, på sätt föreskrives i nu gällande kassareglementen vid telegrafverket och statens järnvägar, skulle på ett lyckligare sätt än enligt det i promemorian framlagda förslaget ordna hithörande förhållanden. Lönenämnderna skulle för sin del vilja förorda, att ett liknande stadgande infördes i civila familjepensionsreglementet, dock borde enligt nämndernas mening behövande frånskild make kunna tillerkännas delaktighet i pension även för det fall, att den avlidne efterlämnat pensionsberättigad änka från senare gifte. Behovsprövningen borde ske av den myndighet, som i övrigt skulle hava att pröva frågor om familjepensionsrätt. Med hänsyn till de få fall, varom här vore fråga, skulle ett sådant stadgande icke föranleda någon egentlig ökning i det administrativa bestyret med familjepensioneringen.»

Ytterligare redogörelse för de avgivna yttrandena i vad de avse nu behandlade detalj torde icke erfordras.

I likhet med lönenämnderna anser jag, att bestämmelserna i reglementena för telegrafverkets och statens järnvägars pensionskassor på riktigare sätt än departementsförslaget löser frågan om pensionsrätt för frånskild make.

I anslutning till denna uppfattning tillåter jag mig framhålla följande.

Enligt departementsförslaget skulle det ankomma på domstolen i skillnadsmålet att förordna, huruvida maka till tjänsteman, å vilken förevarande reglemente vore tillämpligt, skulle vara berättigad till familjepension efter andra makens död. Såsom förutsättning för att ett dylikt förordnande skulle kunna meddelas, skulle bl. a. gälla, att makarna levat tillsammans under minst fem år och att den andra maken uppnått en levnadsålder av minst 30 år. Vidare skulle regeln vara den att, därest två makar bleve pensionsberättigade, de tillsammans skulle få den rätt, som nu tillkomme endast änkan.

Det kan näppeligen anses riktigt, att redan vid den tidpunkt, då makarnas äktenskap upplöses genom skillnad, en domstol skulle hava att efter tagen del av *då* föreliggande omständigheter meddela förordnande om familjepension åt den andra maken. Det är nämligen uppenbart, att *efter* skilsmässan sådana förhållanden kunna tillkomma, att familjepensionsrätt åt den frånskilda maken icke vidare kan anses från skälighetssynpunkt motiverad. Det skulle ju exempelvis kunna inträffa, att den frånskilda maken efter skillnaden genom arv fått så stora tillgångar, att något behov av pension efter den andre maken icke vidare är för handen, under det att den andra pensions-

berättigade maken icke har annan tillgång än pensionen. Helt omkastat förhållande kan givetvis även uppstå, som gör det angeläget, att vid befattningshavarens dödsfall den frånskilda maken erhåller pension utan att tidigare ha varit i behov därav.

Jag får på nu anförda skäl föreslå att i reglementet intages en bestämmelse, motsvarande den, som nu finnes i statens järnvägars pensionskassas reglemente och enligt vilken bestämmelse frånskild hustru, som ej ingått nytt äktenskap, kan tillerkännas samma pensionsrätt som änka, därest den avlidne ej efterlämnat pensionsberättigad änka och ömmande omständigheter föreligga samt med det tillägget, att, om båda hustrurna äro i livet, pensionen dem emellan må kunna delas, om ömmande omständigheter föreligga för den frånskilda hustrun.

8 § 1 mom. Tillämpande myndighet.

Fråga om rätt till pension skall prövas beträffande avlidne befattningshavare vid vissa uppräknade verk av vederbörande verks styrelse samt beträffande efterlevande till annan befattningshavare av den myndighet Kungl. Maj:t bestämmer. Häremot är själfallet intet att erinra. Det saknas emellertid i detta sammanhang liksom i reglementet i övrigt varje bestämmelse om något som helst medinflytande från de statsanställdas sida vid familjepensionsfrågornas behandling och reglementets tillämpning.

Delägarna i de hittillsvarande familjepensionskassorna hava som bekant ett avsevärt inflytande på förvaltningen av kassorna.

Inför det sakförhållandet att befattningshavarna vid den statliga familjepensioneringen alltjämt själva skola bestrida den alldeles övervägande delen av kostnaderna för de efterlevandes pensionering och då, åtminstone beträffande personalen vid tvenne av statens verk, icke större statsbidrag erhålles än vad för närvarande åtnjutes, ehuru i andra former än vad sedermera blir fallet, är det ägnat att inom personalen väcka förstämning, att Kungl. Maj:t i sin proposition icke tillgodosett personalens fullt berättigade önskemål i ifrågavarande avseende. Det måste anses såsom en mycket billig begäran, att befattningshavarna beredas medinflytande vid tillämpningen av reglementet och pensionsfrågornas behandling överhuvud ävensom beträffande utvecklingen i framtiden å familjepensionsväsendets område. Det förefaller mig anmärkningsvärt, att såväl 1930 års pensionsakkunnige som jämväl 1934 års familjepensionsutredning helt saknat förståelse för denna sak. Och alldeles särskilt i vår demokratiska tid med på ett flertal områden tillskapade organ just för tillgodoseende av personalens medinflytande i dem berörande frågor blir detta deras ställningstagande verklighetsfrämmande. Det torde vara tillräckligt erinra om inom olika grenar av statsförvaltningen förefintliga tjänstgöringsnämnder, lönenämnder, förords- och befordringsfullmäktigeinstitutioner m. m.

Ett dylikt organ skulle bl. a. få stor betydelse för åstadkommande av en rättvis och enhetlig prövning av sådana pensionsfall, där hänsyn måste tagas

till särskilda och ömmande omständigheter. Ovan har ju påvisats att icke ens det föreliggande reglementsförslaget, trots energiska försök, kunnat frigöras från fall, där skälighetsprövning måste sättas in, varvid denna dock lagts på domstol.

Även i en hel del andra fall skulle ett här avsett organ för personalens medinflytande på pensionsfrågornas behandling bliva av stort gagn för såväl de anställda men även för arbetsgivaren — staten.

Organet ifråga skulle kunna antingen ordnas som en fullmäktigeinstitution eller såsom en nämnd — förslagsvis kallad pensionsnämnd. I senare fallet skulle ledamöterna utses av Kungl. Maj:t, lämpligen efter förslag från verksamhetsstyrelserna och de större personalorganisationerna.

Under hänvisning till vad här anförts får jag hemställa,

att riksdagen för sin del ville besluta, att i allmänna familjepensionsreglementet intagas kompletteringar och ändringar därom, att pensionsrätt jämväl tillförsäkras

dels änka, som ingått nytt äktenskap, men åter blivit änka (alternativt endast om ömmande omständigheter föreligga);

dels utomäktenskapligt men icke arvsberättigat barn, där underhållsplikt enligt lag åligger fadern och

dels frånskild hustru, som ej ingått nytt äktenskap och den avlidne ej efterlämnat pensionsberättigad änka samt ömmande omständigheter föreligga, varjämte i det fall båda hustrurna leva, pensionen dem emellan må kunna delas, om ömmande omständigheter föreligga för den frånskilda hustrun,

varjämte hemställes

att riksdagen ville besluta att i reglementet införes bestämmelse därom, att för behandlingen och tillämpningen av familjepensionsreglementena skall finnas en särskild fullmäktigeinstitution eller pensionsnämnd med den sammansättning, Kungl. Maj:t äger bestämma.

Slutligen får jag hemställa,

att vad ovan föreslagits om utvidgad pensionsrätt måtte intagas jämväl i familjepensionsreglementet för arbetare.

Stockholm den 21 mars 1936.

R. Lundqvist.